

ELŻBIETA POLUS-SZENIAWSKA

OCENA HIGIENICZNA WARUNKÓW DO NAUKI I REKREACJI
WYCHOWANKÓW DOMÓW DZIECKAHYGIENIC ASSESSMENT OF THE CONDITIONS OF EDUCATION AND
RECREATION OF THE INMATES OF CHILDREN'S HOMES

Samodzielna Pracownia Higieny Szkolnej, Państwowy Zakład Higieny
00-791 Warszawa, ul. Chocimska 24
Kierownik: dr n. przyr. E. Polus-Szeniawska

W większości domów dziecka zapewniono wychowankom dobre warunki do nauki i wypoczynku. Zanotowane w niektórych placówkach nieprawidłowości wymagają podjęcia działań dla ich eliminowania w celu zabezpieczenia podopiecznym optymalnych warunków dla rozwoju psychofizycznego.

WSTĘP

Jednym z najważniejszych czynników, poza zaawansowaniem w rozwoju psychofizycznym i stanem zdrowia, decydującym o sukcesie szkolnym dziecka jest oddziaływanie środowiska wychowawczego.

Naturalnym środowiskiem dla dziecka jest rodzina, pełniąca spośród wszystkich środowisk funkcję środowiska najważniejszego [2, 3]. Nie zawsze jednak rodzina, a zwłaszcza rodzice spełniają swe funkcje opiekuńcze i wówczas opiekę nad dzieckiem przejmuje dom dziecka – placówka, która w swych założeniach winna zapewniać odpowiednie warunki dla prawidłowego rozwoju psychofizycznego, w tym zabezpieczyć wychowankom odpowiednie warunki do nauki jak i wypoczynku [1, 6].

W ramach badania warunków życia wychowanków domów dziecka w całym kraju [4, 5], zasadnym wydało się być skupienie szczególnej uwagi na problemach związanych z możliwością nauki i wypoczynku, dwu ważnych czynników, warunkujących w pewnej mierze osiągnięcia szkolne podopiecznych oraz przedstawienie w niniejszym opracowaniu wyników dokonanej oceny.

MATERIAŁ I METODYKA

Przedmiotem badań, w roku 1995, były wszystkie domy dziecka, pozostające w ewidencji stacji sanitarno-epidemiologicznych w kraju. Z ogólnej liczby 327 placówek – 304 (93%) są domami państwowymi, 20 (6%) prowadzi Kościół, a trzy domy (1%) Fundacje.

W domach prowadzonych przez Państwo przebywało 15 373 wychowanków (93%), przez Kościół – 993 (6%), a przez Fundacje – 105 dzieci (1%).

Dla zorientowania się w warunkach rekreacji, jak i w warunkach do nauki zapewnionych wychowankom domów dziecka w placówkach, opracowano ankietę, która określała z punktu widzenia higieny, warunki do odrabiania lekcji przez wychowanków – uczniów, a także pozwoliła

na ocenę możliwości spędzania czasu wolnego przez wychowanków na terenie domów dziecka, udziału ich w czasie ferii i wakacji w zorganizowanych formach wypoczynku – zimowisku, kolonii lub obozie.

W realizacji badań brali udział pracownicy pionu higieny dzieci i młodzieży stacji sanitarno-epidemiologicznych, mający pod nadzorem domy dziecka zlokalizowane na terenie swego działania.

WYNIKI I ICH OMÓWIENIE

W domach dziecka przebywało 7 632 dziewcząt i 8 839 chłopców, ogółem 16 471 wychowanków, w wieku od trzech dni do 25 lat, z których 28% mieszkało w 98 domach zlokalizowanych na wsiach, 46% w 146 domach znajdujących się w mniejszych miastach oraz 26% w 83 domach dziecka w miastach wojewódzkich. W tabeli I przedstawiono liczby wychowanków w określonych przedziałach wieku, przebywających w domach prowadzonych przez Państwo, Kościół i fundacje. Z danych wynika, że najwięcej wychowanków jest w wieku szkolnym i uczęszcza do szkół podstawowych (60%) i ponadpodstawowych (24%), w tym stosunkowo nieliczni na wyższe uczelnie.

Tabela I. Liczby wychowanków w określonym wieku w domach prowadzonych przez Państwo, Kościół i Fundacje (liczby bezwzględne)
Numbers of inmates in age groups in children's homes run by the State, the Church and the Foundations (absolute numbers)

Przedział wieku	Liczba wychowanków			Razem	Odsetki
	Organ prowadzący dom dziecka				
	Państwo	Kościół	Fundacje		
3 dni – 3 lat	885	38	60	983	6
4 – 6 lat	1497	210	3	1710	10
7 – 15 lat	9177	578	39	9794	60
16 – 25 lat	3814	167	3	3984	24
Razem	15373	933	105	16471	100%

W 31 domach dziecka przebywały dzieci małe, w wieku od kilku dni do 7–8 lat, w pozostałych 296 placówkach – dzieci w różnym wieku, także bardzo małe, od miesiąca życia do 25 lat, a więc zawsze były wśród nich uczęszczające do szkół.

Duża liczba wychowanków – uczniów uzasadnia potrzebę dokonania higienicznej oceny warunków, jakie zapewniono w placówkach dla odrabiania lekcji. W 261 placówkach (88%), spośród 296 domów dziecka, w których przebywają wychowankowie w wieku szkolnym, wydzielono pomieszczenia przeznaczone wyłącznie do odrabiania lekcji. Także w 2 domach małego dziecka wydzielono pokoje do nauki dla młodocianych matek mieszkającymi wraz ze swoimi dziećmi w danej placówce. Mimo, iż z ogólnej liczby 12 809 pomieszczeń, z których korzystają wychowankowie na terenie placówek, przeznaczono na pokoje do nauki 879 pomieszczeń (7% ogółu), to w 147 placówkach (56%) w jednym pomieszczeniu uczy się więcej aniżeli 6 – 10 wychowanków. W 35 placówkach (12%) z powodu braku możliwości wydzielania osobnych pomieszczeń do nauki wychowankowie uczą się w pokojach łączących funkcję pomie-

szczeń do nauki i do zajęć świetlicowych. W 151 domach dziecka (51%) wychowankowie uczą się także we własnych sypialniach.

Umeblowanie pokoi do nauki nie zawsze jest wystarczające, a i stan umeblowania budzi niekiedy zastrzeżenia [5]. W części placówek bowiem meble są zniszczone (59 domów – 22%) lub odrapane z farby (31 domów – 12%), a szafki lub szuflady do oddzielnego przechowywania książek i pomocy naukowych w pomieszczeniach do nauki posiadają wychowankowie jedynie w 208 domach (79%).

Poza brakiem dbałości o stan umeblowania, pewnym usprawiedliwieniem są trudności finansowe, z którymi borykają się dyrektorzy większości domów dziecka.

Z oceny higienicznej pomieszczeń wynika, że w 254 domach (97%) pokoje są dostatecznie ogrzane i temperatura oscyluje około 20°C, w 226 placówkach (86%) mają wentylację grawitacyjną, a oświetlenie naturalne pokoi do nauki w 231 domach (88%), jak i oświetlenie sztuczne tychże pomieszczeń w 206 domach (78%) nie budzi zastrzeżeń higienicznych.

Na podstawie zebranych danych można sądzić, że nie we wszystkich placówkach podjęto skuteczne starania, aby wychowankom zabezpieczyć optymalne warunki do nauki. Koniecznym wydaje się polepszenie zwłaszcza stanu oświetlenia miejsc pracy wychowanków dla zapobieżenia ewentualnym konsekwencjom zdrowotnym.

W niniejszym opracowaniu zainteresowano się także faktem odrabiania przez podopiecznych lekcji w niedzielę oraz współpracą pomiędzy domem dziecka a szkołą, do której uczęszczają mieszkańcy placówki.

Resort Edukacji sugeruje, aby niedziela była dniem odpoczynku, dniem bez odrabiania lekcji. Z zebranych danych wynika, że budzący zastrzeżenia z punktu widzenia higieny psychicznej, fakt odrabiania lekcji – stale lub niekiedy – przez wychowanków w niedzielę, stwierdzono w 100 placówkach (34%), obejmujących opieką 4616 podopiecznych.

Jeżeli chodzi o kontakty pomiędzy domami dziecka, a szkołami do których uczęszczają wychowankowie z poszczególnych placówek, to na podstawie opinii dyrektorów domów ustalono, że współpraca wychowawców z 249 domów dziecka (84%) ze szkołami układa się dobrze, z 46 domów – zadowolająco, a jedynie w wypadku jednego domu, prowadzonego przez Państwo, zlokalizowanego na wsi – źle.

Dla oceny możliwości spędzania czasu wolnego na terenie otaczającym dom dziecka zainteresowano się wielkością działek, na których usytuowane są placówki. Największymi dysponują domy prowadzone przez państwo. Średnia powierzchnia ich wynosi 8 300 m². Placówki prowadzone przez Kościół usytuowane są na działkach, których powierzchnia wynosi średnio 5 533 m², a domy prowadzone przez Fundacje na jeszcze mniejszych działkach – średnio 3 486 m². Wielkość działek, na których znajdują się domy dziecka, zwłaszcza prowadzone przez Państwo, w dużej mierze uzależniona jest od tego czy dana placówka znajduje się w mieście czy też na wsi. W tabeli II przedstawiono średnie, określające wielkość działek, na których usytuowane są domy dziecka prowadzone przez Państwo, Kościół i Fundacje w zależności od tego czy znajdują się one na wsiach czy też w mniejszych lub wojewódzkich miastach.

Tabela II. Wielkość działki (m^2) na której usytuowano placówkę prowadzoną przez Państwo, Kościół i Fundacje w zależności od lokalizacji – wieś, mniejsze miasto, miasto wojewódzkie
 The size of a building plot (in m^2) on which homes run by the State, the Church and the Foundations were situated, in relation to location – village, small town, province capital

Organ prowadzący dom dziecka	Lokalizacja placówki					
	wieś		miasto			
			mniejsze		wojewódzkie	
	przedział m^2	x m^2	przedział m^2	x m^2	przedział m^2	x m^2
Państwo	440–69000	17192	500–47500	3483	330–35000	6348
Kościół	980–20000	8020	2000–63200	24012	400–15000	5307
Fundacje	–	3358	2200–4900	3550	–	–

Należy stwierdzić, że prawie wszystkie działki, na których znajdują się placówki są ogrodzone (97%), odpowiednio oświetlone (92%), suche (94%), o równej powierzchni (89%).

Na terenie działek, na których znajdują się 284 domy dziecka (87%) ogółu, w tym wszystkie domy (31) obejmujące opieką dzieci małe zorganizowano place zabaw. Spośród 296 domów, w których mieszkają wychowankowie uczęszczający do szkół, w 228 placówkach (77%) są także boiska do zajęć sportowych, natomiast wychowankowie z 68 domów dziecka (23%) nie mają możliwości uprawiania zajęć o charakterze sportowym na terenie własnej działki.

Z dokonanej oceny sanitarno-higienicznej wynika, że nie we wszystkich placówkach urządzenia do gier czy zajęć sportowych na placach zabaw lub boiskach są właściwie utrzymane. Bywa, że urządzenia są uszkodzone (28 domów), połamane (9 domów) lub odrapane z farb (33 domy), co może świadczyć o małej dbałości i trosce o sprzęt personelu, zatrudnionego w tych domach, jak i samych użytkowników czyli wychowanków korzystających z tych urządzeń [5].

Prawie we wszystkich 291 domach dziecka (98%), w których przebywają dzieci w wieku szkolnym, uwzględniono w rozkładzie dnia co najmniej trzy godziny na swobodne przebywanie wychowanków na powietrzu przeznaczone na zabawy, gry na boisku, przechadzki lub łatwe prace w terenie. Jedynie w 5 placówkach, obejmujących opieką 302 wychowanków w wieku szkolnym zaplanowany czas pobytu na powietrzu w ciągu dnia jest krótszy.

Mając na uwadze znaczenie aktywności fizycznej nie tylko dla kształtowania sprawności i wydolności człowieka, ale także stylu jego życia związanego z określonym systemem wartości, dokonano oceny możliwości nabywania przez wychowanków lub rozwijania w czasie ich pobytu, dwóch sprawności – jazdy na rowerze oraz umiejętności pływania. Stwierdzono, że wychowankowie przebywający w 276 domach dziecka (84%) mają możliwość jeżdżenia na rowerach, ale w 51 placówkach (16%) – 42 domach obejmujących opieką dzieci starsze i 9 placówkach, w których przebywają dzieci młodsze – podopieczni nie jeżdżą na rowerach.

Umiejętność pływania nabywana jest głównie w ramach zajęć prowadzonych przez szkoły, do których uczęszczają dzieci z 184 domów dziecka (62%), natomiast wychowankowie 112 domów (38%) nie uczą się pływania.

Czas wolny, poza zabawami na powietrzu wychowankowie spędzają w 835 świetlicach i pokojach zabaw (6,5% ogółu pomieszczeń). W poszczególnych placówkach świetlice przeznaczone są dla wszystkich wychowanków danej placówki lub też dla określonych grup wychowawczych. Świetlice wspólne dla wszystkich wychowanków urządzono w 251 domach dziecka (77%), natomiast w 159 placówkach (49%), w tym w każdym z 31 domów, obejmujących opieką dzieci małe, każda z grup wychowawczych posiada własny pokój zabaw. Tak więc w 73 placówkach, oprócz świetlicy ogólnej istnieją pokoje zabaw dla poszczególnych grup. Wyposażenie domów dziecka w sprzęt audiowizualny przedstawia się następująco: z wyjątkiem 4 placówek (3 prowadzonych przez Państwo i 1 prowadzonej przez Kościół) wszystkie pozostałe (99%) są w posiadaniu kolorowych telewizorów, 257 placówek (78%) posiada sprzęt stereofoniczny, 291 domów (89%) magnetofon, 299 domów (91%) wyposażonych jest w magnetowid.

Mając na uwadze potrzebę rozwijania intelektualnego wychowanków starano się zorientować, czy mają oni zapewniony dostęp do prasy codziennej, czasopism dziecięcych i młodzieżowych oraz książek. Stwierdzono, że spośród 296 domów dziecka obejmujących opieką dzieci w wieku szkolnym – 203 placówki (69%) prenumeruje prasę codzienną, a 177 placówek (60%) także czasopisma dziecięce i młodzieżowe, średnio dwa, trzy tytuły. Niektóre domy dziecka nie prenumerują czasopism, ale wychowankowie mają dostęp do wydawnictw, gdyż np. w województwie wałbrzyskim placówki otrzymują prasę młodzieżową za darmo ze zwrotów z kiosków Ruchu.

Wychowankowie mogą także korzystać z księgozbiorów znajdujących się w bibliotekach w 299 placówkach (91%). W 28 domach dziecka (9%) w tym 15 domach małego dziecka, co jest zrozumiałe, oraz w 13 domach otaczających opieką dzieci starsze, nie ma bibliotek ogólnych dla wszystkich wychowanków, ale w niektórych placówkach są biblioteczki grupowe.

Liczba książek w poszczególnych domach różni się znacznie. Najwięcej bo 698 204 książek znajduje się w księgozbiorach domów prowadzonych przez Państwo Średnio w każdym z nich znajduje się 2 502 książki, a na jednego wychowanka w wieku szkolnym przypada około 6 książek. W zbiorach placówek prowadzonych przez Kościół znajduje się 28 758 książek. Średnio na jedną placówkę przypada 1 438 książek, a na jednego wychowanka około 4 książki. W podanych liczbach książek nie uwzględniono książek znajdujących się w bibliotekach grupowych a także książek w domach, obejmujących opieką wyłącznie małe dzieci do 7–8 lat.

W trzech domach prowadzonych przez Fundację, w chwili zbierania danych, pod koniec roku 1995, nie było księgozbiorów.

Istniejące różnice w liczebności księgozbiorów zgromadzonych w bibliotekach poszczególnych domów dziecka, poza organem prowadzącym placówkę, w jakiejś mierze uzależnione są także od lokalizacji placówki.

Z zebranych danych wynika, że najwięcej książek przypada na wychowanka w wieku szkolnym mieszkającego w domu prowadzonym przez Państwo w mieście wojewódzkim (średnio 6,5), a w wypadku placówek prowadzonych przez Kościół – na wychowanka przebywającego w domu zlokalizowanym na wsi (średnio 4,7).

Tabela III. Liczba książek zgromadzonych w placówkach posiadających biblioteczki w zależności od organu prowadzącego dom i lokalizacji – wieś, mniejsze miasto, miasto wojewódzkie
 The number of books in the homes having own libraries in relation to the institution running the home and location – village, small town province capital

Organ prowadzący dom dziecka	Ogólna liczba książek										
	Lokalizacja placówki										
	wieś			miasto							
				mniejsze			wojewódzkie				
	liczba		x	liczba		x	liczba			razem	
domów	książek	x	domów	książek	x	domów	książek	x	książek	x	
Państwo	686	129939	1510	131	37050	2828	62	197762	3189	698204	2502
Kościół	7	12490	1784	5	9008	1801	8	7260	910	28758	1438

Mając na uwadze mocno podkreślaną w 1995 przez mass-media i organizacje pozarządowe potrzebę zorganizowania ferii czy też wakacji szkolnych dla wychowanków domów dziecka, zainteresowano się, jak dalece dążenia te zostały zrealizowane. Zebrane dane dotyczące udziału wychowanków domów dziecka w dwu formach wypoczynku zorganizowanego – zimowiskach czy też koloniach lub obozach przedstawiono w tabeli IV.

Tabela IV. Liczba wychowanków w wieku szkolnym korzystających z wypoczynku zorganizowanego w zależności od organu prowadzącego dom dziecka
Number of inmates at school age sent for organized recreation in relation to the institution running the home

Organ prowadzący dom dziecka	Ogółem dzieci w wieku szkolnym	Udział w zimowiskach			Udział w koloniach		
		domów	liczba dzieci	%	domów	liczba dzieci	%
Państwo	12 991	141	2930	23	269	9262	71
Kościół	745	10	259	35	19	527	71
Fundacje	42 ^x	2	23	55	2	42	100
Razem	13 778	153	3212	23	290	9831	71

^x – 3 dzieci w wieku przedszkolnym

W roku 1995, na ogólną liczbę 13 778 wychowanków uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych z 153 domów wyjechało na zimowiska 3 212 wychowanków – 23%. Znacznie więcej wychowanków, ale również nie wszyscy podopieczni domów dziecka, skorzystało z zorganizowanego wypoczynku w czasie wakacji. Z 287 placówek, obejmujących opieką uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych na koloniach czy obozach wypoczywało 9 831 wychowanków – 71%. Jak wynika z danych, zebranych w tabeli IV, najwięcej wychowanków wyjechało na wypoczynek, zarówno zorganizowany zimą, jak i latem, z domów prowadzonych przez Fundacje. Także z kilku domów prowadzonych przez Państwo lub Kościół w czasie wakacji wyjechali wszyscy wychowankowie mieszkający w tych domach, a nawet wszyscy lub część wychowanków wyjeżdżała dwukrotnie w ciągu lata na kolonie lub obozy. Także jeden z domów otaczających opieką dzieci małe w wieku przedszkolnym zapewnił wyjazd na kolonie wszystkim swym 22 wychowankom.

Jednak z 6 domów dziecka (2%) prowadzonych przez Państwo, 3 zlokalizowanych na wsiach i 3 znajdujących się w miastach, żaden z 318 wychowanków w czasie wakacji nie uczestniczył w kolonii czy obozie. Z jednego z tych domów, zlokalizowanego na wsi, obejmującego opieką 100 wychowanków w wieku od 4 do 23 lat, a w wieku szkolnym 96 dzieci wychowankowie nie wyjechali latem na kolonie, ale 14 spośród nich brało udział w zimowisku.

Z przedstawionych danych wynika, że podjęte w roku 1995 działania, zmierzające do zapewnienia jak największej liczbie wychowanków wyjazdów na wypoczynek zimowy czy też letni zostały w dużej mierze zrealizowane. Nadal istnieje konieczność kontynuowania działań dla zwiększenia liczby wychowanków biorących udział w zimowiskach, koloniach czy obozach nie tylko dla zapewnienia im warunków dobrego wypoczynku,

ale także dla umożliwienia i rozszerzenia ich kontaktów z rówieśnikami mieszkającymi z rodzicami.

WNIOSKI

1. Z przeprowadzonej oceny obejmującej wszystkie domy dziecka na terenie kraju wynika, że warunki do nauki i rekreacji dla wychowanków w poszczególnych domach różnią się znacznie. W większości placówek zapewniono wychowankom dobre warunki zarówno do nauki, jak i rekreacji.

2. Zaobserwowane w niektórych placówkach nieprawidłowości, zwłaszcza dotyczące nieodpowiedniego oświetlenia miejsc pracy uczniów, wymagają podjęcia działań dla ich eliminowania w celu uniknięcia ewentualnych konsekwencji zdrowotnych.

3. Działania zmierzające do zapewnienia jak największej liczbie wychowankom wyjazdów na zimowiska, kolonie lub obozy zostały w dużej mierze zrealizowane. W różnych formach zorganizowanego wypoczynku brało udział w roku 1995, latem – 71%, a zimą – 23% wychowanków w wieku szkolnym.

4. Dbłość i troska o dobro wychowanków, o właściwy ich rozwój psychofizyczny winna stale pozostawać w centrum uwagi osób sprawujących nad nimi opiekę. Warunki w jakich podopieczni domów dziecka wypoczywają i w jakich się uczą determinują między innymi, nie tylko ich rozwój fizyczny, ale także decydują o powodzeniu szkolnym, mającym znaczenie dla uzyskania odpowiedniego poziomu wykształcenia przez wychowanka, określającym jego pozycję w społeczeństwie po opuszczeniu placówki opiekuńczej.

E. Polus-Szeniawska

HYGIENIC ASSESSMENT OF THE CONDITIONS OF EDUCATION AND RECREATION OF THE INMATES OF CHILDREN'S HOMES

Summary

The study was carried out in 1995 in all children's homes listed in the sanitary-epidemiological stations in the country, with 16 471 inmates, among them 13 778 were attending elementary and secondary schools.

The conditions for education and recreation in these homes were studied by the workers of the children and adolescent sections of the sanitary-epidemiological stations overseeing children's homes in the area of their coverage. For the study a uniform questionnaire was used.

On the basis of the results the conclusion is put forward, that the conditions of education and recreation of children differ considerably from one home to another. In most homes the conditions for education and recreation are good. In certain homes short-comings were found, e. g. insufficient lighting of working places, which require actions for their elimination to avoid possible consequences for health. The actions undertaken for sending in 1995 of a possibly high number of inmates to summer or winter camps were brought into realization in a considerable degree. In summer 71% and in winter 23% of the inmates attending schools participated in various forms of organized recreation.

PIŚMIENICTWO

1. *Jęzkowska S.*: Wychowanek domu dziecka jako uczeń. *Probl. Opiek. – Wych.* 1980, 9, 401.
2. *Kocańda-Ulanecka K., Polus-Szeniawska E., Szlakowska M.*: Rozwój psychofizyczny dzieci wychowywanych w domu dziecka i w rodzinie. *Roczn. PZH*, 1985, 36, 68.
3. *Polus-Szeniawska E., Kocańda – Ulanecka K.*: Wychowanek domu dziecka w szkole. *Wych. Fiz. i Hig. Szkolna*. 1985, 1, 12.
4. *Polus-Szeniawska E.*: Warunki i sposób żywienia wychowanków domów dziecka. *Roczn. PZH*, w druku.
5. *Polus-Szeniawska E.*: Ocena warunków zdrowotnych w domach dziecka w Polsce. *Roczn. PZH*, w druku.
6. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21.02.1994. *Dz. Ust.* Nr 41. 28.03.1994.

Otrzymano: 1997.05.06